

РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЯ

УДК 343.21

DOI: 10.31732/2663-2209-2022-66-157-164

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ КОМБАТАНТІВ

Абаніна Г.В.¹, Корецький В.М.²

¹ к.психол.н., доцент кафедри психології, Навчально-наукового інституту психології, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна, e-mail: HannaAV@krok.edu.ua,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4064-724X>

² магістрант, Навчально-наукового інституту психології, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна, e-mail: KoretskyiVM@krok.edu.ua

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE LIFE PERSPECTIVE OF COMBATANTS

Abanina Hanna¹, Koretsky Vyacheslav²

¹ PhD (Psychological), Associate Professor of psychology department, Educational-scientific institute of psychology «KROK» University, Kyiv, Ukraine, e-mail: HannaAV@krok.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4064-724X>

² undergraduate, Educational-scientific institute of psychology, «KROK» University, Kyiv, Ukraine, e-mail: KoretskyiVM@krok.edu.ua

Анотація. Епоха соціальних змін, криз і війни, складні умови суспільного життя вимагають від людини вибору правильної життєвої лінії, що сприяє збереженню цілісності внутрішнього світу і досягненню самореалізації в майбутньому. Особливого значення при побудові життєвого шляху набуває феномен “життєвих перспектив особистості”. Дослідження уявлень про життєві перспективи стають особливо важливими при зверненні до ситуації сприйняття майбутнього, передбачення майбутніх подій, постановки цілей і вибору шляхів їх досягнення. Такі дослідження детермінують побудову життєвих планів у контексті організації діяльності та поведінки людини в сьогоденні. В статті відображено результати теоретичного дослідження основ життєвої перспективи комбатантів. В ході дослідження було поставлено такі дослідницькі завдання: теоретично визначити та охарактеризувати життєву перспективу комбатантів; проаналізувати зміст та специфіку оцінки життєвої перспективи особистості; узагальнити підходи з проблеми вивчення життєвої перспективи особистості. Метою статті є визначення, характеристика, дослідження, аналіз та узагальнення особливостей життєвої перспективи комбатантів. Проаналізовано зміст та специфіка оцінки життєвої перспективи особистості. Узагальнено підходи з проблеми вивчення життєвої перспективи особистості. Поняття життєвої перспективи розглядається як цілісна картина майбутнього, що знаходиться у взаємозв'язку програмованих і очікуваних подій, від яких залежить соціальна цінність і сенс життя особистості. Описано вибудовану людиною життєву перспективу за допомогою низки характеристик. Окреслено парадигму життєвого шляху особистості. Визначено структурні компоненти, які забезпечують реалізацію життєвої перспективи, а саме: життєві цілі; плани; програми; набутий життєвий досвід особистості; ціннісні орієнтації особистості.

Ключові слова: життєва перспектива, самовизначення, життєвий план, життєві цілі, майбутнє, досвід, ціннісні орієнтації, реалізація.

Формули: 0; рис.: 0; табл.: 0; бібл.: 11

Annotation. The era of social changes, crises and wars, complex conditions of social life require a person to choose the right life line, which contributes to preserving the integrity of the inner world and achieving self-realization in the future. The phenomenon of "personal life prospects" is of particular importance when building a life path. The study of ideas about life prospects becomes especially important when addressing the situation of perception of the future, prediction of future events, setting goals and choosing ways to achieve them. Such studies determine the construction of life plans in the context of the organization of human activity and behavior in the present. The article reflects the results of a theoretical study of the basics of the life prospects of combatants. In the course of the study, the following research tasks were set: to theoretically define and characterize the life perspective of combatants; to analyze the content and specifics of the assessment of the individual's life perspective; generalize approaches to the problem of studying the life

perspective of an individual. The purpose of the article is to define, characterize, research, analyze and generalize the features of the life perspective of combatants. The content and specifics of assessing the life prospects of the individual are analyzed. Approaches to the problem of studying the life perspective of the individual are generalized. The concept of life perspective is seen as a holistic picture of the future, which is interrelated with programmed and expected events, on which depends the social value and meaning of life. The life perspective built by a person is described with the help of a number of characteristics. The paradigm of the life path of the individual is outlined. The components that ensure the realization of life prospects are identified, namely: life goals; plans; programs; acquired life experience of the individual; value orientations of the individual.

Key words: *life perspective, self-determination, life plan, life goals, future, experience, value orientations, realization.*

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 11

Постановка проблеми. Соціальні зміни і кризові ситуації, складні умови суспільного життя вимагають від людини вибору правильної життєвої позиції, яка б сприяла збереженню цілісності її внутрішнього світу і досягнення самореалізації в майбутньому. Відтак у сучасних психологічних дослідженнях на перший план виходить “життєва” проблематика – аналіз розвитку особистості в часі життя.

Актуальність даного дослідження полягає в його важливості для розробки теоретичних аспектів проблеми життєвих перспектив у комбатантів у зв'язку з тим, що проблема життєвих перспектив не вивчена відносно осіб, які стали учасниками бойових дій.

На сучасному етапі розвитку української держави, яка потерпає від військового конфлікту, актуальним є питання, побудова ефективної системи психофізіологічної реабілітації комбатантів. Бойові дії накладають помітний відбиток на перебіг психічної діяльності і поведінку військовослужбовців. А бойовий стрес, зігравши свою позитивну роль у збереженні цілісності організму та особистості комбатанта в екстремальних умовах, виступає причиною подальшої дезадаптації учасників бойових подій. Стресові адаптивні трансформації за межами життєвонебезпечної ситуації виявляються негативними, дезадаптивними і утворюють осьову симптоматику бойових стресових розладів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У загально-психологічному плані проблема життєвих перспектив та життєвих орієнтацій особистості, психологічні аспекти сенсу життя та прояви

мотиваційних особистісних криз висвітлюються в працях як зарубіжних (А. Адлер, Е. Берн, Е. Еріксон, Ш. Бюлер, Ж. Піаже, К. Юнг), так і вітчизняних вчених (Г.В. Абаніна, Є.І. Головаха, О.О. Кронік, А.В. Квасенко, В.В. Ковальов, В.А. Роменець, Т.М. Титаренко Л.В. Сохань та ін.).

Проблематикою, що пов'язана із наданням психологічної допомоги комбатантам, займалися як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, а саме: Н.А. Агаєв, В.І. Алещенко, А.А. Боченков, О.Г. Караяні, С.Д. Максименко, В.Ф. Місюра, В.С. Новиков, Є.М. Потапчук, О.Д. Сафін, Н.Ф. Феденко, О.Ф. Хміляр, Б. Грін, А. Кардинер, Дж. Келлі, Б. Колодзін, Дж. Ротор та інші.

Проблема життєвої перспективи особистості стала предметом вивчення у зв'язку з теоретичною та практичною розробкою наукової проблематики психологічного часу і життєвого шляху особистості. Дослідження цієї психологічної проблеми дає можливість поглянути на те, як окрема людина сприймає і сприймає свій майбутній шлях, як він пов'язаний з минулим і сьогоденням, яке місце займає майбутнє в суб'єктивній картині життєвого шляху особистості, яким чином впливає на поведінку особи [5].

Останнім часом в нашій державі відбуваються зміни у життєдіяльності багатьох членів нашого суспільства. Кардинальні змін зазнав образ життя тих категорій населення, які безпосередньо задіяні у подіях в Україні. Перед людьми постало завдання пережити травмуючі події минулого, зробити їх власним досвідом, пристосуватися до змін, які відбулися в їхньому сьогоденні та

побудувати нову життєву перспективу. При цьому треба враховувати, що сьогодні, для цих людей є доволі невизначеним, що ускладнює завдання побудови перспективи власного майбутнього.

На даний момент, за багатьма дослідженнями, переважаючими емоціями у населення та учасників зони озброєного конфлікту діагностовано: тривога, роздратованість, агресія, та страхи, що відображають негативну картину психічного стану населення [8].

Питання діагностики та реабілітації ПТСР для осіб, що брали участь у бойових діях, чи знаходились у зоні бойових дій на сьогоднішній момент є доволі дослідженим (С. Хоружий, І. Пішко, Н. Лозінська, Н. Тарабіна, М. Бабенко, М. Ротань, М. Варій, Н. Титаренко та ін.) [9].

Формулювання цілей статті. Ми поставили перед собою такі дослідницькі завдання:

1. Теоретично визначити та охарактеризувати життєву перспективу комбатантів.

2. Проаналізувати зміст та специфіку оцінки життєвої перспективи особистості.

3. Узагальнити підходи з проблеми вивчення життєвої перспективи особистості.

Метою статті є визначення, характеристика, дослідження, аналіз та узагальнення особливостей життєвої перспективи комбатантів.

Викладення основного матеріалу дослідження. Проблема життєвих перспектив особистості у психологічній літературі не є новою. Так, у психоаналізі значна увага приділяється підсвідомим детермінантам психічного розвитку людини. Становлення життєвих цілей і життєвої спрямованості індивідуума у цілому дослідники пов'язують з переживанням задоволення і уникненням незадоволення (З. Фрейд), глибинним осмисленням власної самості й пошуком свого місця у соціумі (К.- Г. Юнг) та ін. Перспектива (лат. *perspectus* – ясно побачений) – це плани на майбутнє. Під перспективою життя розуміється система цінностей і цілей, реалізація яких, згідно з

уявленнями людини, дозволяє зробити її життя найбільш ефективним [3, с.26].

Життєва перспектива – цілісна картина майбутнього у складному, суперечливому взаємозв'язку програмованих і очікуваних подій, від яких, на думку індивіда, залежить його індивідуальна цінність і сенс життя [2, с.132].

Життєві перспективи особистості, їх чітке усвідомлення, їх дальність, надійність, визначаються професійним, сімейним і віковим самовизначенням у житті, яке безпосередньо залежить від особистості, від її соціально-психологічної та соціальної зрілості і активності. Для того, щоб активізувати потребу в проектуванні життєвої перспективи, необхідно постійно виявляти те, як конкретні наміри, домагання, склад особистості виражаються у її життєвих проявах, та які наслідки ті чи інші способи життя мають для внутрішнього світу та особистісного складу, як змінюють її мотиви, характер, розвивають здібності. Дослідники (К. Левін, Т. Коттле, Я.В. Васильєв, Є.І. Головаха, Т.М. Березіна, Л.Д. Тодорів, Д.О. Леонтєв, М.М. Толстих, В.С. Хомик, О.В. Шелобанова, І.О. Ральнікова, Ж. Нюттен, А. Rabin, P.G. Zimbardo, J.N. Boyd) вказують на наступні базові теоретичні підстави для осмислення поняття «життєва перспектива особистості»:

- локалізація її в свідомості;
- наявність у змісті життєвої перспективи сукупності планованих і очікуваних у майбутньому подій;
- включення до її структури стійких зв'язків між подіями, які належать до модусу майбутнього, а також до модусів минулого і сьогодні;
- побудова життєвої перспективи в логіці “причина – наслідок”, “мета – засіб”, що забезпечує її цілісність та безперервність.

При оцінці параметрів життєвої перспективи найчастіше використовують бінарні параметри:

- оптимістичність / песимістичність;
- особистісність / нормативність;

- реалістичність / нереалістичність;
- диференційованість / недиференційованість та ін.

Основними функціями життєвої перспективи є регулятивна, прогностична, пізнавальна, транзитивна, оціночна та адаптаційна.

Формою усвідомлення особистістю власних перспектив є прогнозування, проектування та програмування.

Життєва перспектива є картиною майбутнього, що містить складний взаємозв'язок подій, які очікуються. Вона відтворює загальну спрямованість, враховуючи потенції розвитку, може бути не лише позитивною, не передбачає вольових зусиль. Життєва перспектива є способом усвідомленого, відносно структурованого освоєння особистістю свого майбутнього. Це потенційні можливості особистості, що об'єктивно наявні в сьогоденні і, гіпотетично, можуть проявитися в майбутньому [11].

Життєві перспективи об'єднують як майбутні життєві цілі, так і темп руху до них, забезпечуючи ріст активності особистості.

Наявність життєвих перспектив передбачає вибір певних життєвих стратегій для їх досягнення. Життєві стратегії реалізуються як вибір та ранжування людиною певної ідентичності, індивідуальних стилів, досяжних статусів у ситуації актуального самовизначення.

Плануючи своє майбутнє, конкретні події – плани і цілі, людина виходить перш за все з визначеної ієрархії цінностей, представленої в її свідомості. Ціннісні орієнтації особистості є тими чинниками, що детермінують рух її життєвим шляхом від події до події [10].

Так «життєвий шлях є не лише раз і назавжди зафіксованою позицією, але є певною життєвою лінією, тобто реалізацією свого життя у часі» [2].

Щоб відчутти власну життєву силу, людина має прийняти відповідальність за кожен свою дію, відчувши себе господарем власного життя. Для цього їй необхідно на основі адекватної самооцінки, аналізу потенційних можливостей проектувати

життєву стратегію. Результатом такого планування повинні стати чітке усвідомлення і постановка близької і далекої мети. Їх позначення дозволяє особистості вибудувувати перспективу життєвого шляху.

Важливою передумовою успішної самореалізації людини у майбутньому є узгоджена, несуперечлива система ціннісних орієнтацій, яка лежить в основі формування змістовно і хронологічно координованої життєвої мети і планів.

Життєва мета – один з найважливіших елементів свідомості особистості і значною мірою залежить від її свідомості, інтересів, потреб, здібностей, життєвого досвіду, соціального статусу, системи її соціальних ролей.

Життєві плани є засобами здійснення життєвої мети, їх конкретизацією у хронологічному й змістовному аспектах, вони визначають порядок дій, необхідних для реалізації життєвої мети як основних орієнтирів життєвого шляху у майбутньому.

Так, майбутнє можна сприймати як відносно впорядковану сукупність подій, здійснення яких сприяє досягненню бажаних результатів.

Комбатанти у Женевській конвенції міжнародного гуманітарного права, розглядаються як «Особи, що входять до складу будь-яких організованих збройних сил, які знаходяться під командуванням особи, відповідальної за поведінку своїх підлеглих; підкоряються внутрішній дисциплінарній системі, яка, серед іншого, забезпечує дотримання норм міжнародного права, що застосовуються в період збройних конфліктів до положень Женевських конвенцій з міжнародного гуманітарного права [4].

Комбатанти – особи, які можуть брати безпосередню участь у воєнних діях та входять до складу збройних сил сторін [7]. Термін «комбатант» застосовується під час міжнародного збройного конфлікту й поширюється на особовий склад ополчень і добровільних загонів, якщо вони відповідають таким умовам:

- знаходяться під командуванням особи, відповідальної за своїх підлеглих;
- мають закріплену відмітну емблему, яка може бути розпізнана на відстані;
- відкрито носять зброю;
- ведуть бойові дії відповідно до законів і звичаїв війни.

В Україні з 2014 року триває збройний конфлікт на Сході країни, який у лютому 2022 року переріс у повномасштабну війну з Російською Федерацією, спрямований на протидію діяльності російських та проросійських збройних формувань. Комбатантами, у нашому розумінні, є особи які входять до складу Збройних Сил України, та беруть участь (чи мають право брати участь) у військових діях.

Комбатанти, які беруть безпосередню участь у збройному конфлікті, постійно знаходяться у стресі, отримуючи гострі відчуття. Основні проблеми, які відбуваються з їх психікою, починаються не в період перебування на територіях, де проходять бойові дії, а після їх повернення до умов мирного життя. Саме зміна обстановки, в багатьох випадках, породжує зміну сенсів, але навіть після повернення комбатанти “психологічно” знаходяться у стані війни, так як психіка не встигає перестроїтись на мирний лад. Таким чином, психологічна допомога є більш актуальною саме у період повернення, коли відбувається важливий процес переосмислення досвіду війни, а не в момент безпосередньої участі у війні.

Проблематикою, що пов'язана із наданням психологічної допомоги комбатантам, займалися як зарубіжні, радянські так і українські вчені, а саме: Г.В. Абаніна, Агаєв Н.А., Алещенко В.І., Боченков А.А., Караяні О.Г., Максименко С.Д., Місюра В.Ф., Новиков В.С., Потапчук Є.М., Сафін О.Д., Феденко Н.Ф., Хміляр О.Ф., Б. Грін, А. Кардинер, Дж. Келлі, Б. Колодзін, Дж. Ротор.

Наявність у комбатанта посттравматичного стресового розладу викликає ці ознаки при найменшому нагадуванні про бойовий досвід. Таким чином, посттравматичний стресовий розлад

- це постійно “прихований” стрес, здатний відродитися у будь-яку хвилину.

Більшість комбатантів позбавлені можливості реалізовувати те головне, що вони винесли зі свого бойового досвіду - цінності, де на першому місці стояли життя людини і бойові побратими [1, 6].

Людина бачить свої життєві перспективи як загальну спрямованість можливих найважливіших подій. Виходячи із власної моделі світу та наявної ситуації теперішнього, особистість здійснює процедуру проблематизації реальності або дійсності, тобто створює прогноз щодо власного майбутнього.

Побудова життєвої перспективи передбачає створення проекту власного життя, тобто створення нової предметності свого життя.

Проектування передбачає:

- висування цілей та складання життєвих планів, заснованих на ціннісних орієнтаціях особистості;
- аналіз можливостей реалізації встановлених цілей та емоційну готовність до подій, що плануються, проектуються чи прогножуються.

Майбутнє, як вирішення завдання й досягнення мети в невизначеній ситуації сьогодення, оформлюється в свідомості особистості як програма пошуку рішення. На кожному етапі життєвого шляху перспектива повинна змінюватися та коригуватися відповідно з ситуацією сьогодення та попереднім рівнем досягнень особистості.

Усвідомлена та узгоджена життєва перспектива особистості визначає перехід від стихійного способу життя до такого, який вона буде створювати задачно та власноруч. Саме наявність такої перспективи перетворює людину з об'єкту впливів змінюваних життєвих обставин на суб'єкт власного життя та життєдіяльності.

Представлені погляди авторів на планування життєвої перспективи поєднує постановка акценту на наступних компонентах планування особистого життєвого шляху:

- по-перше, перспектива розуміється як постановка цілей, «як наслідок побудови

«піраміди» її мотивів, становлення стійкого ядра ціннісних орієнтацій»;

- по-друге, визначення способів досягнення мети, шляхів, якими «людина має намір слідувати, і ті об'єктивні і суб'єктивні ресурси, які їй для цього знадобляться»;

- по-третє, усвідомлення цінності і сенсу реалізації життєвих планів.

Життєва перспектива відкривається тому, хто сам у сьогодні створив систему певних життєвих стосунків, систему опор, які мають всезростаючу цінність. Сукупність цих стосунків і є життєва позиція, яка цілісним чином і визначає майбутнє особистості. Досягнення життєвих рубежів сприяє і досягненню життєвої мети, у певному сенсі гарантує майбутнє.

Наразі переважна більшість дослідників [1; 10] наполягають на важливості вивчення життєвих перспектив у єдності аспектів ціннісно-сміслового та самоорганізації часу життя і діяльності особистості.

Виходячи з аналізу науково-психологічних підходів, структурними компонентами, які забезпечують реалізацію життєвої перспективи складають:

- життєві цілі;
- плани;
- програми;
- набутий життєвий досвід особистості;
- ціннісні орієнтації особистості.

Життєві цілі виступають основними мотиваційними орієнтирами життєвого шляху особистості щодо власного майбутнього, виконують функцію мисленнєвого передбачення результатів діяльності і є предметною та хронологічною віхою актуального майбутнього. Виділяють різновиди цілей: реальні, утопічні, ідеальні. Здатність особистості відділяти мрію від реальності, фантазію від дійсності, зосереджувати зусилля на реальних цілях є визначальним чинником становлення реалістичної перспективи.

Спрямованість у майбутнє, окрім часового, має смисловий вимір, детермінована пошуком смислу життя, становленням життєвої позиції і дотриманням життєвої лінії. Передумови реалізації життєвої перспективи пов'язані із здатністю особистості до саморегуляції: висунення цілей, уявлення про шляхи та засоби їх досягнення, готовність щодо виконання програми дій та реалізації власних планів, а також наявність системи суб'єктивних критеріїв, за якими відбувається контроль та оцінка результатів.

Парадигма життєвого шляху. Життєвий шлях – одна з найважливіших дослідницьких парадигм, що набула розголосу впродовж останні сорока років та пов'язана з іменами таких дослідників, як О. Брім, А. Кіркхофф, Г. Елдер. В ній вивчається зв'язок між людськими життями і мінливим суспільством, взаємозалежність повсякдення і людської активності. Життєвий шлях синтезує головні зміни у розумінні і вивченні життя. Ця загально-концептуальна тенденція зробила час, ситуації та процес найбільш помітними вимірами в соціологічній теорії та його головному інструментові – аналізі. Життєвий шлях розглядається, як багаторівневий феномен, який поєднує процеси через соціальні інститути та організації із соціальними траєкторіями осіб та процесами їх розвитку. Життя – цілісний процес, який об'єднує особистість та її соціальну траєкторію в мінливому суспільстві [5].

Індивідуальний життєвий шлях – це послідовність дій та подій людей у різних сферах усупільненого повсякдення, що організована в інституціолізованих полях їх діяльності, певних станах і характеристиках, які з плином часу розвиваються, трансформуються, змінюються. Суспільство не утворюється буттям в даний конкретний момент. Воно існує лише завдяки часу. В суспільстві, яке швидко розвивається, відмінності у часі народження визначають різноманіття історичних світів, можливості та обмеження для людини, яка живе в ньому.

Будь-які зміни в житті людини залежатимуть як від того, що вона сама вносить у процес змін, так і від самого характеру цих змін [5].

Зауважимо, що життєва перспектива – це динамічний образ майбутнього, не раз і назавжди обрана стратегія поведінки. Кожному якісно новому етапу життєвого шляху повинен відповідати специфічний зміст перспективи, в якій одні компоненти зберігають послідовність, а інші – відображають реальні зміни в довкіллі й власне людині. Конкретний зміст життєвої перспективи стає найвагомішою змістовою характеристикою даного етапу життєвого шляху. Перехід до нового його етапу пов'язаний з необхідністю корекції чи суттєвої реконструкції життєвої перспективи з урахуванням соціальних, біологічних і психологічних особливостей наступного вікового періоду.

Висновки. В результаті теоретичного вивчення проблеми життєвих перспектив ми можемо стверджувати, що життєва перспектива – це цілісна картина майбутнього, що знаходиться у взаємозв'язку програмованих і очікуваних подій, від яких залежить соціальна цінність і сенс життя особистості. Власне проблема життєвих перспектив полягає у тому, що від стихійного способу життя людина може перейти до такого, який вона визначатиме сама.

Життєві перспективи тісно пов'язані з плануванням особистого часу. Так, індивід буде ближні, середні і далекі життєві плани. А це, безумовно, важливо – зуміти побачити людину не лише такою, якою вона є сьогодні, але і розглянути те, що ще у ній не розкрилося.

Виходячи з аналізу науково-психологічних підходів, структурними компонентами, які забезпечують реалізацію життєвої перспективи складають: життєві цілі; плани; програми; набутий життєвий досвід особистості; ціннісні орієнтації особистості.

Література:

1. Абаніна Г. В. Використання нарративних практик для подолання наслідків психотравмуючих ситуацій. Особистість в умовах кризових викликів

сучасності. *Матеріали методологічного семінару НАПН України (24 березня 2016 року) / За ред. академіка НАПН України С.Д. Максименка. Київ, 2016. С. 427–433.*

2. Абульханова-Славская К. А. Жизненные перспективы личности. Психология личности и образ жизни / под ред. Е.В. Шороховой. Москва : Наука, 1987. 259 с.

3. Головаха Е. И., Кроник А. А. Психологическое время личности. Київ : Наукова думка, 1988. 207 с.

4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року / п. 1 ст. 43 1-го Додаткового протоколу. 1977.

5. Ненчук О. Життєва перспектива особистості: аналіз соціологічних парадигм. *Психологія і суспільство*. 2011. № 1. С. 96-103.

6. Караяни А. Г., Сыромятников И. В. Прикладная военная психология. СПб.: “Питер”, 2006. 480 с.

7. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. №164 (Із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства оборони України № 514 від 10.10.2018 року).

8. Павленко О. В. Життєві перспективи особистості, що знаходиться в умовах АТО. *Психологічний часопис*. 2019. №2. Вип. 22. С. 184–196.

9. Павленко О. В. Time orientation of personality provided under the conditions of АТО. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія психологія*. 2018. Вип. 65. С. 30–35.

10. Підручна І. Б. Психологічний аналіз категорії життєвої перспективи особистості. *Психологічні перспективи*. 2011. Випуск 18. С. 204-212.

11. Титаренко Т.М. Сучасна психологія особистості. К.: Марич, 2009. 232 с.

References:

1. Abanina, H. V. (2016), “The use of narrative practices to overcome the consequences of psychotraumatic situations”, *Osobystist v umovakh kryzovyykh vyklykiv suchasnosti* [Personality in the conditions of modern crisis challenges], *Materialy metodolohichnoho seminaru NAPN Ukrainy* [Materials of the methodological seminar of the National Academy of Sciences of Ukraine], Kyiv, Ukraine, pp. 427–433

2. Abulkhanova-Slavskaya, K. A. (1987), *Zhiznennyye perspektivy lichnosti. Psihologiya lichnosti i obraz zhizni* [Life prospects of the individual. Psychology of personality and lifestyle], Nauka, Moscow, Russia, 259 p.

3. Holovakha, E. Y. and Kronyk, A. A. (1988), *Psykhologicheskoe vremia lychnosti* [Psychological time of personality], *Naukova dumka*, Kyiv, Ukraine, 207 p.

4. Additional Protocol to the Geneva Conventions dated August 12, 1949, relating to the protection of victims of international armed conflicts (Protocol I), dated June 8, 1977 / clause 1 of Art. 43 of the 1st Additional Protocol. 1977.

5. Nenchuk, O. (2011), "Life perspective of the individual: analysis of sociological paradigms", *Psykhologhiia i suspilstvo*, № 1, pp. 96-103.

6. Karaiany, A. H. and Siromiatnykov Y. V. (2006), *Prikladnaya voennaya psihologiya* [Applied military psychology], Piter, SPb., Russia, 480 p.

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), "On the approval of the Instruction on the procedure for the implementation of norms of international humanitarian law in the Armed Forces of Ukraine", № 514 from 10.10.2018.

8. Pavlenko, O. V. (2019), "Life prospects of an individual who is in the conditions of ATO", *Psykhologhichni chasopys*, №2. Vol. 22, pp. 184–196.

9. Pavlenko, O. V. (2018), "Time orientation of personality provided under the conditions of ATO", *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina*, vol. 65, pp. 30 – 35.

10. Pidruchna, I. V. (2011), "Psychological analysis of the category of life perspective of the individual", *Psykhologhichni perspektyvy*, vol. 18, pp. 204-212.

11. Tytarenko, T. M. (2009), *Suchasna psykhologhiia osobystosti* [Modern personality psychology], Marych, Kyiv, Ukraine, 232 p.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2022 р.